

ADATTÁR.

SZABOLCSKA MIHÁLY LEVELESLÁDÁJÁBÓL.

(Második közlemény.)

Heinrich Gusztáv két levele.

1.

Kedves barátom!

Budapest 1917. június 5.

Szeptember végén lesz száz esztendeje, hogy Tompa Mihály született. Ez évfordulóról kell az Akadémiának is megemlékeznie, melynek kedvelt és nagy nevű tagja volt. E célra akarunk az októberi összes ülésen (október 29.) egy fölolvastatást bemutatni, mely Tompa jelentőségét kifejti. Nem emlékezésről van szó — ilyet tartott róla Szász Károly nálunk, a Kisfaludy-Társaságban Lévy József, — hanem egy alkalmi megemlékezésről, mely nem merül el részletes adatokban, hanem nagy vonásokban rajzolja meg emberi alakját és költői jelentőségét.

Kérdés: meg akarod-e ezt írni? Reád gondoltam, mert Tompa mint költő és mint lelkész közel áll hozzád, és e kis dolgozattal ismét szóhoz jutnál az Akadémián. Nem kell semmit felfedezni, nem kell kutatni, senki sem vár ily alkalommal újat. Fődolog: csinos alakba öltöztetni, a mit mondani akarsz. Meg vagyok győződve róla, hogy ezt a nem túlságosan nehéz föladatot fényesen tudnád megoldani.

Szíves válaszodat kérve, őszinte rokonszenvvel üdvözöl

őszinte híved

Heinrich Gusztáv

A M. T. Akadémia hivatalos levélpapírosán.

2.

Kedves barátom!

Budapest 1917. jun. 11.

Ép most érkezett kedves soraidat a legnagyobb örömmel vettem. *Te csak énekelj!* a hitvány prózát majd elvégzi Váczy János, a ki készséggel vállalkozik. Ez esetben az okt. 29-iki ülés tiszta Tompa-ünnepély lesz: előbb a te versed és utánad Váczy prózája. Szebben nem is intézhetjük el ezt az ügyet.

Melegen köszönve baráti szívességedet sokszor szívesen üdvözöl

igaz híved

Heinrich Gusztáv

A M. T. Akadémia hivatalos levélpapírosán.

Justh Zsigmond levelei.

1.

Igen tisztelt Szabolcska ur,

[1891 jún. 2.]

Tán Vadnay meg is írta Önnek, mennyire elragadott pár utolsó verse, lássa — ne vegye bókna — oly élvezettel olvasom, várom dolgait, mint ma tán egy magyar költőt sem. De — nem erről akarok írni. L'oeuvre c'est l'homme — s ezért szeretném, ha találkozhatnánk. Én jun. 15-e körül Feszty Árpádekkel átmegyek Debrecenbe. Ott lesz? Ha tán csak később jő haza, reményilem eljő, meglátogat itt falusi magányomban. Junius 25-étől kezdve majd egész nyáron itt leszek.

Lássa, teketória nélkül írok, csak arról, a mit — megmondani szükségét éreztem. Annyira érzem verseit, hogy lehetetlen, hogy majd egyszer, ha találkozunk, meg ne értsük egymást. Így tehát reményilem, még a nyár folyamán.

Addig is, adjon hirt magáról, ha ideje marad, s írja meg hol, mikor láthatom — s lehet-e önhöz a nyár folyamán szerencsém.

Öszinte tisztelettel maradok hűséges olvasója
Justh Zsigmond.
Szent-Tornya u. p. Orosháza Békés m.

*

Ezzel a levéllel indult meg Justh és Szabolcska levelezése. A keltezetlen levelet Justh valószínűleg 1891. jún. 2-án írta (az évet budapesti, a hónapot és napot az orosházi posta lebélyegzése adja meg), de az csak hosszú idő múlva, június második felében jutott Szabolcska kezébe. A Genfben (37. Chaussée des Savoies) küldött levél ugyanis már nem érte ott Szabolcskát; a posta tehát visszaküldte «non reclamé» jelzéssel «Pesth»-re, onnan a budapesti posta Orosházára, Justh pedig Debrecenbe, majd mikor onnan is június 16-án visszaérkezett hozzá, Ókékcsére. Mindezt le lehet olvasni a boritékról.

2.

[1891 jún. közepe.]

Nagyon megörültem kedves sorainak, hiszen nem is vártam előbbre levelét, magam directiroztattam Debrecenbe.¹ Én magam is átmentem azokon a fázisokon, mint ön. Első kötetemet egy páran (többi között Vadnay is) igen nagy zajjal fogadták, a másikat majd csak hogy el nem hallgatta a sajtó, a harmadiknál all right! volt minden. Ez mindnyájunk sorsa. Azt hiszem, rá se kell hederíteni, amint ön (leszámitva persze az ilyenféle támadások személyeskedő oldalát) nem is fog — tudom.

Műkedvelő? Ezt nem szeretik önben, tudom; bántja az őket, hogy tisztán azért ír, mert ezt ugy diktálja önnek valami belülről.

Igen, nagyon szeretném, ha felkeresne. En mennék önhöz, de hát pár napja megint rosszul vagyok, vért hánytam; s így nem vagyok a magam ura.

Mióta így betegeskedem, azóta tisztábban látok. Ugy érzem, feljebb-ről látom a világot, mint azelőtt. Látom az utat felfelé és lefelé. Attól

¹ Arra vonatkozik ez a megjegyzés, hogy Justh az előbbi levelét Genfben címezte, de onnan a posta visszaküldte neki, s ekkor «irányította» Justh a levelet Debrecenbe.

azonban nem félek, hogy le vagy fel: csak *egyenesen*, ez az egy, mire törekszem.

Lássa a közvetlenséget, a szókimondást, az amerikai 90-a head-nek nevezi, ezt szeretem én önben is. És ezért lássa, mint ember szólok az emberhez: itt a jobbnak, tisztelje meg barátságával. Nem tudom, ismeri-e, amit írtam; ha igen, tudja, milyen vagyok, úgy, a hogy én önt abban, a mi önben lényeges, ismerem.

Ide mellékelem arcképemet, hogy így legalább ne¹ tükéletes egy abstractio — csak írjon!

Ha ideje engedi (de még ha nem is, hisz itt is dolgozhat!) — jöjjön át hozzám, és pedig hosszabb időre. Hozza el verseit is — lássa, nem mind ismerem, de azokat, amelyeket olvastam, mind szeretem.

Szívből üdvözli régi olvasója

Justh Zs.

Szent-Tornya, u. p. és állomás: Orosháza.

*

A levél a boríték lebélyegzése szerint 1891 jún. 22-én érkezett Ókésckére. Kelte tehát valószínűleg 1891 jún. 20.

3.

Szent-Tornya, u. p. Orosháza
1891. jun. 30.

Édes barátom,

Igen köszönöm kötetét. Mindenről azonban szóval, ugye nemsokára! Igen szeretném már látni. És e hó első felében sokkal jobban kibeszélhetnénk magunkat, mint később, midőn több külföldi művész és író lesz nálam. Ha csak lehet, e héten még ugy-e? s *legalább* egy hétre!

Pár napja sokkal jobban vagyok.

Szívből üdvözli,

igaz barátsággal régi híve

Justh

állomás, posta, távirta: Orosháza.

U. i. Épp e percben látom a kártyán, hogy egészen közel van, Kun Szt. Mártonban. Nos jöjjön erre; 2-kor indul onnan, $\frac{1}{2}$ 4-kor Szentesen, s oda küldök kocsit. Csak az esetben, ha erre jó, kérem, táviratozzon egy nappal elébb, mert Szentes $2\frac{1}{2}$ óránnyira van tőlünk.

Tehát nemsokára, ugy-e?!
*

A levelet Justh nem Kúnszentmártonba küldte, amint az utóirat alapján gondolnók, hanem Ókésckére; ide júl. 2-án érkezett.

4.

Édes barátom,

[Szenttornya, 1891. júl. eleje.]

Csak egy pár szót! *Kérem, kérem*, jöjjön még e héten és *minél előbb*. Amerikai és spanyol barátaim csak augusztus elején jönnek, s az amerikai addig marad, míg én itt leszek. Így hát *most lenne a legjobb idő!* Ugy jöjjön, hogy itt is dolgozzon —² — hosszabb időre. Ugy szeretném, ha julius végéig velem maradhatna. Lássa, én az idén már

¹ Itt legalább egy szó az író tollában maradt. Talán: legyek.

² Itt a levélben három olvashatatlan szó.

Pesten épp csak hogy átutazok. Valószínűleg már 12 sept-ben indulok innen. Igy hát nincs sok halasztani való időm. De a legjobb lesz, ha kocsit küldök Kun Szent Mártonra. A hajó Szentestől igen messze áll meg, s éjjel is késik. Irja meg hová küldjek s mely nap kocsit. Ide Kun Szt-Márton 3 óra sincs! Tehát ugy-e a jövő hét elején? Meglátja, mily jól eltöltjük az időt. Szeretettel barátja.

Justh.

Ezt a cikket azért küldtem, hogy lássa, más vagyok, mint a kép idején.

Irja meg mi a távirati állomása.

Kézírtos verseit hozza el.

*

Az Ókécskére címzett keltezetlen levél időpontját megadja a boríték posta-bélyegzője: Ó-Kécske, 91. jul. 8.

5.

[Szenttornya, 1891. aug. 4.]

Édes Mihály

csak annyit, hogy holnapután, hatodikán, megyek fel Pestre s ott 13-ig maradok. Igy hát, ha csak teheted, keress ott fel. Jókainál fogok lakni, fenn a Svábhegyen. Cimem: Svábhegy, Költő utca, Jókai-villa. Ird vagy táviratozd meg a napot, melyen jössz. Az öreg és Fesztyék is nagyon fognak örülni, ha kijössz. Lehetőleg korán reggel jere ki, hogy így biztos mindannyiunkat honn találj.

Népdalod, melyre én fabrikáltam olyan melódia-félét, elterjedt nyugattól keletig, már minden libapásztorlány azt fujja. Mult vasárnap bált adtam, ott tanítottam rá «az mindenséget». Tegnapelőtt két keresztelém is volt egymásután!

Sokat dolgoztam, megírtam az «elkárhozott» históriáját s még pár rövidebb dolgot.

Tehát Pesten ugy-e?

Szívből ölel szerető barátod

Zsiga.

Szüleim, csak ugy, mint a szent-tornyaiak, üdvözöltetnek.

*

A levél a bevezető mondat szerint 4-én kelt; hogy 1891. augusztusában, azt a következő levél bizonyossá teszi.

A levélnek az előbbieknél sokkal bizalmasabb hangjából és utóiratából joggal következtetjük, hogy a két író közben személyesen is megismerkedett: Szabolcska júliusban Justh vendége volt Szenttornyan.

6.

[Szenttornya, 1891. aug. közepe.]

Édes Mihály,

csak vártunk, vártunk fenn Jókaiéknál — s hiába! Nem értem, hogy sem levelet tőled nem kaptam, sem magad nem jöttél, mert utolsó soraidban azt írod: «ha tudósítasz, hányadikán jössz Pestre, én is fölmegek» — én meg már jóval leveled vétele előtt megírtam, hogy 6—13-ika között leszek fenn! Nos hát — majd később. Igen. Mert megváltoztak terveim. Mihály,

októbert együtt töltjük Párizsban! Képzelted, mennyire örülök ennek. Nos, Lemerre francia kiadónál egy kötetem fog megjelenni a jövő januárban, Vautier fordításában,¹ ezt rendezem az ősszel sajtó alá, így Párizsban kell pár hetet töltenem.

Innen sept. 23-án indulok egyenesen Pestre, ott a Jókai-villában (már t. i. a Svábhegyen) pár napot töltök s úgy sept. 26—27-ike körül indulok Párisba.

Sept. végével igyekezz feljönni Pestre, hogy bemutathassalak az öregnek, ki már örömmel vár, csakugy mint a Fesztyek. Ha a múlt héten feljössz, megismerkedtél volna a művészvilág javával náluk, majd minden nap ott volt Zala, Hubay, Aggházy náluk.

Fesztyvel nagy terveink vannak. A «Vasárnapi Ujság»-ból szeretnénk becsületes szellemű (s elvben antiszemita) revue-t csinálni. Mint munkatársak Feszty s rajtam kívül: Baksay, Czóbel Minka, Szabolcska Mihály, Batthyány Géza (a művészeti rovatra), Pekár (irodalmi heti-tárcák) Petelej, Gozsdu, persze az öreg Jókai stb. stb., illusztrációkat pedig a művészi világ java csinálná: így Mednyánszky, Ujvári, Papp stb. Ennek okából meg is szűnünk a «két» jóm.² lenni.

Tudod-e, hogy szegény Pekár igen beteg? Ugy látszik, szivgyulladásos van; s komoly aggodalomra ad okot állapota. Többször voltam nála Pesten létem alatt. Már akkor beteg volt, mikor Szent-Tornyán járt.

A nótád népszerűbb a legnépszerűbb daloknál. Három határ fiatalsága fujja. Pesten is megtanítottuk a cigányokat rá (t. i. István, ki hálás szívvél köszöni a pompás inex-et)³ s mi Fesztyékkel már nem is mulatunk más nótára, mint a «Szent-Tornyai»-ra?

Tudod-e, hogy Kulcsár Pál⁴ méltó a három komájához? Folytatást csinált a nótához, amely «virágos», mint a komaasszonya s fiók koma ura — lelke. (Nesze — néha a te fegyvereid irányulnak a kebeled ellen! — —) Ime a nóta:

Fényes csillag mondd meg nekem,
Miért nem maradtál oda fenn
Az égen,
Mondd meg, mi ok szolgált arra,
Hogy az égről lefutottál
Hajnalra.

Csak az az ok szolgált arra,
Hogy ránéztem a rózsámra —
De sirva.
Sugaramnál szebb a szeme
Bánatomban futottam le
A földre.

Panaszom az anyyi volna,
Nem férne a papirosra
Egy sorba.
De azért nem panaszkodom
Hogy elhagyott engemet a
Galambom.

Ágról ágra száll a madár,
De az ág is meghajlik már
Alatta.
Én is elmék az rózsámhoi,
Akármilyen messze van is
Lakása.

¹ A kötet meg is jelent 1892-ben Párizsban, *Le livre de la Pousa* címmel, de nem Lemerre-nél, hanem Ollendorfnál.

² jóm. Valószínűleg: jómadár.

³ «István» nyilván Justh inasa volt; az *inex* (*inexpressible*) a nadrag finomkodó, itt tréfás megjelölése.

⁴ Népköltő, Justh pártfogoltja. Egy-két versét Justh barátai közölték hirlapi tárcákban.

Ugy-e hogy (kivált a két első strófa) — nagyon jó, s méltó folytatása a «Szent Tornyai kertek»-nek, (mert most már nem csak Semiramisnak vagynak kertjei, a melyek híresek, de a — Kopogiáknak is!)

Írjal öregem nem sokára és tartsd meg barátságodban

Zsigát.

A levél a postai bélyegző szerint 1891. aug. 19-én érkezett Okécskére, kelte tehát valószínűleg 1891. aug. 17. A 2. bekezdésből kitetszőleg Szent-tornyan írta Justh.

7.

[1891. aug. 27.]

Édes Mihályom!

Legelőször is köszönet leveledért. A könyv érdekében irtam már Csáky grófnénak¹, ki az irodalmi bizottság elnöke (én vagyok az előadója, de hát már az idén megint egy gyűlésen se lehetek jelen).²

A grófné tán megteszi, már azért is, mert az utóbbi időben megint összekaptunk valamiért s ilyenkor engedékeny szokott lenni. No majd meglátjuk. Mit szól sz a Kulcsár hecchez. Elég mulatságos história. Én megirom Vadnay papának, az beleteszi újságába, megy Jókaiéknak, ők és Fesztyék el vannak ragadtatva, megy Szabolcskának (deito), megy Czóbel Minkának (dettissimo), az «Arad és Vidéké»-ben cikket írok, Méray Horváth magán kívül. És végre — — —

No dehát szegény Kulcsár nem tehet róla. Mi megkértük, írjon muzsikát hozzá, kanyarított folytatást is, mégis mit tudhat ő az «írójogról» meg arról, hogy a reminiscenciának meddig szabad menni. Hisz csak a mi «loisir»-ünkre követte el!

No de mindegy. Misus³ és ez a Czóbel-féle, ez is «hasonló» — ha nem, akkor Kulcsár még is költő.

De hát ez mindegy. Ide mellékelve küldök e dolognak eredményetl pár nyomtatványt.

Azért a mit a cikkben irtam, csak úgy érzem, ezen a «Kulcsár-eset» nem változtat egy cseppet sem.

Ha sept. 23—24 körül Pestre jövök, gyere fel te is; nagyon szeretnék az öreg Jókainak bemutatni.

Az Isten megáldjon, öreg Mihály, ha időd engedi, írjal s tartsd meg barátságodban szerető hivedet.

Zsigát.

A borítékot 1891. aug. 27-én bélyegezte le az okécskei postahivatal: ez adja meg valószínű keltét.

8.

[Szenttornya, 1891. aug. vége.]

Édes Mihályom!

Igen örültem soraidnak, s örültem annak, hogy te ugyanazon állásponton vagy a Kulcsár-esetben, mint én. Szegény kománk, még mit rá nem kentek! Az «Arad és Vidéké»-ben is néked egy barátod, Csák József támadt rá.

¹ Csáky Albinné.

² A Műbarátok Körére vonatkozik.

³ E szó olvasása bizonytalan.

Misu némi¹ jussal, az még attól is tartott, hogy én tán lefordítottam e versikéket francziára!

Ugyan írj neki pár sort s beszélj a szívéhez, gondolom Gyorokon ev. lelkész. Azt írja, hogy én gyakoroljak erősebb kritikát a Kulcsár verseivel szemben — mintha én egy poétát akartam volna felfedezni benne, s nem annak örültem volna meg, hogy találtam egy népdal-fabrikálót, s hogy népdala szép (hogy ne; ha Petőfitől van!) — és hogy egyáltalán népdalok teremnek. Különben is neki feleltem, mert egyenesen engem támadott.

Még szerencse, hogy valamelyik lap meg nem kritizálta a Petőfi—Kulcsár verset s rá nem mondta, hogy gyenge. Ez lett volna a non plus ultrája a — nevetségesnek.

Ha van rövidebb versed, küldd el nékem, én majd Jókai kezeihez juttatom s meggy a «Nemzet»-be.

Pestre 28-án megyek, fenn fogok a Jókai villában lakni (Svábhegy, Költő utca); kérlek, mindenestre jere fel akkor, annyi mindent szeretnék megbeszélni veled, mielőtt kimennék, de persze hogy Párizsban meddig maradok, azt én nem tudhatom, az tisztára az időjárástól függ.

Pekár sokkal jobban van; azt írja, hogy a szívburok-rheumatismus csak az orvosok agyréme lett volna. Adja az Ur!

Itt borzasztó vihar járt a mult napokban, a legszebb fánkat (tudod a keskeny allé kezdetén azt a nagy nyárfát) tökéletesen elpusztította. A kert borzasztóan néz ki.

Már irtam Csákyknénak, kíváncsi vagyok mit válaszol.

Czóbel Minka hí, hogy menj fel hozzá ősszel Anarcsra (Szabolcsba), ha már épp ez idő tájt Debrecenben járnál.

Írjál, öregem, nemsokára és tartsd meg barátságodban *Zsigát.*

Az 1891. aug. 30-án Okécskén lebélyegzett levelet Justh valószínűleg 1891. aug. 28-án írta, Szenttornyan.

9.

[Szenttornya, 1891. szept. közepe.]

Édes Mihály,

csak pár szót. Csáky grófné azt írja, hogy alig lesz lehető köteted megtartása, sok mindenféle okból, amelyeket én majd néked Pesten élő szóval elmondok. Én innen 24-én indulok. 25—30 között Jókaiéknál a Svábhegyen; az öreg Jókai különben meghí 27-re «kukorica fosztásra» — ha csak teheted, jere el. Engem ott mindig megtalálsz. Kérlek, csak addig *ide* megírni, jössz-e?

Párizsba oct. 3-án (szombaton) indulok, és pedig egyenesen az orient expres-szel, meg se állva Párizsig.

A «Debrecen»-t ma kaptam. Versed igen szép, a népdal is. Írjál ölelő szerető barátodnak *Zsigának.*

Oct. elején én tölem is jelenik meg egy kötet. Szent-Tornyai dolgok; egy tucat novella, vagy felét ismered. *

Okt. 3-a a 90-es évek elején csak az 1891-ik évben esett szombati napra, így a levél kelte: 1891. szept. közepe, Szenttornya.

¹ E két szó olvasása bizonytalan

10.

[Szenttornya, 1891. szeptember második fele.]

Édes Mihály,

csak annyit, hogy én már 24-én érkezem Pestre. Ha teheted, jere 25-én reggel hozzám a Hungáriába. Ott fogok lakni. 26-án már indulok, már pedig igen-igen fontos megbeszélni valóim lennének veled. Tehát ugy-e 25-én reggel mindenestre!

Ugy-e mindenestre eljössz?

Szívből ölel

szerető Zsigád.

Nyomban az előbbi levél után írta Justh, tehát 1891. szept. második felében, Szenttornyán.

11.

[1891. dec. 4.]

Édes komám,

hát biz itt volnék. Naponta husz kilométer gyalog: ez az egész, amit magamról mondhatok. Sehogy se megy a munka, tán azért, mert nagyon is tavaszias az idő? Jobb aludni a napon, mint irni — —

Már azóta Nizzában és Monte Carlóban is voltam.

Este mindig lázas vagyok, de azt mondják az itteni klíma okozza, a melyhez szokni kell.

Az esték rémségesen hosszúak; már háromkor szobába kell az embernek huzódni, háromtól pedig $\frac{1}{2}$ 7-ig (ebéd ideig) igen-igen hosszú az idő. Persze ha dolgoznék — — de most nem tudok.

Egy igen érdekes asszony van itt, egy Tolstói grófné, a híres regényíró unokahuga, azzal vagyok majd egész nap. Az a típus, mint a Turgeniev asszonyai.

A természet, persze, az szép — nagyon szép, de hát alföldünk csak szebb, s ugyancsak nehezen várom a tavaszt. Ugy[an] mit érezhetnek a fecskék?

Te boldog, boldog ember, hogy már nemsokára haza mehetsz. Még nem tudod, hová jutsz «tiszteletes»-nek? Hát a versfaragással mennyire vagyunk? Van sok új rigmus? Hej be jó lenne most elbeszélgetni, otthoni alkonyatról, otthoni pitymallatról!

Az Isten megáldjon, édes Miskám, írj nemsokára vén barátodnak,

Mentone (igy!) Alpes maritimes. Hôtel Alexandra.

Zsigának.

*

A boritékon a mentoni postahivatal bélyegzője: 4. dec. 91. Párizsba van címezve (30—32 rue St. André des Aris).

12.

[Menton, 1891. dec. 20.]

Édes öreg Mihályom,

Ne vedd rossz néven, hogy soká nem írtam. De itt még jobban le vagyok foglalva, mint Párisban. (Hol, hol van a nagy világon az a hely, a hol az élet nyugodt, ahol nincs hajsza, a hol az ember ön magának él! — óh Szent-Tornya, jöjjön el a te világod). Két angol nővel vagyok — kifárasztanak morálisan csak úgy mint fizice.

Különben egy igen érdekes házaspárral kerültem össze, Tolstói gróffal és nejével. Tolstoiné a legérdekesebb asszonyok egyike, akikkel eddig talál-

koztam. Mindent *alaposan* tud, s tudása elevné vált benne (mily kevésé asszonyi tulajdonság) a mellett loyális, egyenes — semmi a nők kicsinyességéből. Rendkívül élvezetes órákat töltök vele, szerencsére átjő Cannes-ba. Oh Cannes! az lesz csak az élet, a három vagy négy nagy házzal, a hol fogadnak — régesrég ismerem, szóval ismét ki leszek a «köznek» szolgáltató. Oh nyomoruság, oh unalom!

A mellett mennyi mindent szeretnék megírni, s nem jutok hozzá. No tán a nap 38-ik órájában erre is jut még idő.

Voltam háromszor Monte Carlóban. De persze nem játszottam. A játék egy cseppet sem érdek. Csak az élet nagy játszmaí iránt van érzékem.

Te boldog ember! Egy pár hét és otthon vagy övéid között, ott «hol minden fűszál, rög a te nyelveden beszél!» Én meg csak számlálgatom, számlálgatom — —

Eh! már ugy utálok ezeket a mesterkélit, hamis tavaszokat, csakúgy mint azon emberek nyelvét, kiknek beszéde a fák falusi lombozata alatt a fülemilék dalát helyettesíti.

A párisi versed gyönyörű, tudod a «Szajna partjúp...» Te boldog, a ki rimbe foghatod azt, a mit én még elnyelni is alig tudok.

Az Isten áldjon, öreg Mihályom, írjál hosszan, s ha haza értél, még hosszabban. Küldjél egy kis hazai illatot annak, aki betelt az örök virágok örök nyiladozásába.

Kész barátod

Zsiga.

Cím: *Hôtel Montfleuri*, Cannes (Alpes Maritimes).

*

A mentoni Alexandra-Hotel papirosán. A borítékon a címzés: Paris, 31 rue St-André des Arts; a bélyegzés: 20 dec. 91.

13.

Édes szeretett Komám,

[Cannes, 1892. jan. 27.]

Csak annyit, hogy igen nagy beteg voltam — influenzás — — s ez az oka, hosszú, hosszú hallgatásomnak. Ez a komisz divatos francia világ majd csak nem itt tartott pour de bon. Ha tudnád, hogy hi haza fű, fa, minden (még a tél is) és hogy didergem itt az örök napon.

Sokat irtál azóta? Hogy tetszik a Czóbel Minka új kötete? Es hol vagy? Reményilem, a nyarat még Hód Mező Vásárhelyen töltöd, hová aztán át-átjárnék a szombat estékre. De jó lenne Istenemre, de jó! Aztán kimegyünk a vásárhelyi szállókba, meg bejárjuk a fűzesek világát, a te régi ismerőseidet. Milyen jó lesz kipihentetni szereimet az örök pálmák után! Károly üdvözöltet; a szegény fiu bevált nagyon, csak hogy katonának kell mennie, és így dicsősége nem tart soká.

Az Isten megáldjon szeretett Komám, tarsd meg barátságodban *Zsigát*.

Cím: *Hôtel Montfleury*, Cannes.

(A 3. lap élén:) Ha irsz Vadnayéknak, említsd fel, hogy beteg voltam, ezért nem hallottak rólam oly rég.

*

A Cannes-i Montfleury-hôtel levélpapirosán, a boríték lebélyegzése szerint 1892. jan. 27-én írta a levelet Justh. Ókécskére volt címezve, onnan küldték Szabolcska után Debrecenbe.

14.

Édes öreg barátom,

Ne vedd rossz néven, hogy oly soká nem irtam, de hát ha az ember oly soká van távol, bizony igen sok a tennivalója, igen-igen sok semmivel telik el az ideje.

Pestre márc. 14-én érkeztem, de azóta egy hetet (boldog nyugalomban!) Szent-Tornyán s egyet Tajnán a fiatal Révay-párnál töltöttem. Pár nap óta meg nem vagyok valami igen jó bőrben megint, a torkom fáj, kisebb lázaim voltak. Tán meghültem vagy mi.

Itt még egy hétig maradok, aztán le Szent-Tornyára. Alig várom! Pestet napról napra kevésbé szeretem. Majd meglátod, hogy még egy pár év s csak zsidó boldogulhat itt. Hiába, nem dolgozhatunk ugyanazon fegyverekkel, mint ők!

Nékünk, Nagy Miklóssal, egy revue terve fő fejünkben, azt hiszem, egy jó, a journalistikus tendenciák fellett álló revuere szükség volna. Azt hiszem, létre is fogjuk hozni, ha nem az idén ősszel, ugy a jövő tavasszal, minden bizonnyal. Igen természetes, hogy a te támogatásodra is számítunk. És a terveid? Nem jöhetnél föl — illetőleg le — ugy a hét végén, épp Czóbel Minka is Pesten lesz. Találkoznál vele is.

És Szent-Tornyára majd mikor jössz? Milyen kár, hogy nem hódmezővásárhelyi pap lett belőlünk! (Hogy az István többes számát használjam, ki, mint tudod, megházasodott s «feleségünk» igen csinos, kedves menyecske!) No, tán majd még én is feljutok Debrecenbe, s együtt megyünk el a Hortobágyra!

Az Isten megáldjon, édes öregem,

szívből ölel barátod

[Budapest,] 1892. ápr. 25-én.

Zsiga

*

A levelet Just Pestről írta: bizonyítja a levél második bekezdése.

15.

Édes Miskám,

Pár nap óta Szent-Tornyán vagyok. Nem ejthetnél utba, ha hazamész Debrecenbe, én ugy hiszem, nem volna olyan nagy kerülő, kivált ha innen még hazamennél Ó Kécskére. Ugy szeretnélek látni. Mikor lesz esküvőd? Ha csak tehetem, elmegyek rá. De addig — nem láthatnálak?

Szegény anyám igen rosszul van, épp azért jöttem le oly korán, hogy a házat rendbe hozzam; az orvos levegő változást rendelt neki és én bizom a pusztai levegőjében.

Most csak röviden írok, mert igen sok a dolgom, de hisz azt ugy is tudod, hogy azért itt igen sokszor veled vagyok gondolatban.

Az Isten megáldjon, édes barátom

Zsiga

Szent-Tornya, u. p. Orosháza, 1893. ápr. 4-én.

*

A Felfaluba címzett levél a boríték tanúsága szerint ápr. 7-én érkezett Szászrégenbe. (Felfaluban nem volt postahivatal.)

16.

Benares, [1893] febr. 16-án
(születésnapom)

Komám, édes Komám,

Bénaresban, a szent városban, kaptam soraidat kézhez. Bénaresban 1800 torony látszik!! lévén ugyanannyi indus templom a szent Ganges partján. De mit bánom én mindezt, a fő dolog, hogy pár nap mulva — márciusban utnak [indulok]¹ haza felé.

Ide Bombay még annyira [van],² mint Bpest Páristól, Bombay Trieszt 18 nap s aztán Fiumében töltök vagy egy hetet. Kérlek irjál oda; címem: Hôtel Europa, Fiume. Ugy-e ott hallok rólad?

Bizony nagy baj az ránk, hogy Vadnay ott hagyta a Fővárosit. Hisz az ő szárnyai alatt mind a ketten *otthon* voltunk. Most már? Valahogyan csak lesz, sehogysem még vem volt, ugy-e Miskám?

Megkaptad a regényemet? Debrecenbe küldtettem. Akkor még nem tudtam cimedet. Angol barátom üdvözl.

Isten áldjon, édes komám
szerető barátod
sietve!!

*

Zsiga

Justh indiai útja 1892 késő ősztől 1893 márciusáig tartott — ez adja meg a levél írásának évét.

17.

Édes barátom,

Nem akartam boldogságtokat levelemmel zavarni. Azt hiszem, aki megtalálta azt, amit mi mind prózában és versben, gyalog és lóháton keresünk — azt jobb nyugodni hagyni, hogy élvezze zavartalanul az álmot.

Csak azt sajnálom még ma is, hogy esküvőtökön ott nem lehettem. És még jobban, hogy már az idén aligha is jutok Erdélybe. Pedig úgy szeretnék látni! De ugy meg vagyok kötve, a szó szoros értelmében, nem tudok a vendégeimtől szabadulni. Van pedig olyan percem midőn² mennék, mennék, csak ne lennék ide kötve a vendégszeretet aranyszálaival. Tán tudod, hogy én itt egy kis szintársulatot is szerveztem a mi ide való parasztjainkból. És nagy kedvvel csinálják s mily jól. Csak látnád a kis Molnárnét meg Kulcsár Pál kasznárunkat. Tul tesznek nem egy pesti nemzeti színházi gaukleren. Te Mihály irj nekik valami egy felvonásos szerelmi jelenetet. Ehhez neked nagyon kell értened, így könnyen megírod, minket meg nagyon megörvendeztetnél vele. Egy nyugodt harmonikus és jó alakkal (mint te vagy), egy szenvedélyes lány, egy tréfás menyecske alakkal. Ird meg, s jere el előadására. Egy kis színházat is csináltattam nekik (egy üvegházból) s nagy az öröm — s nagy a multság. Csudálatos is ez a magyar nép; aratás közben ráér, hogy Molière Képzelt betegét elremekelje (mert ezt is játsszuk ám!)

Én azóta szorgalmas voltam, irtam egy regényt, mely aug. közepén az Egyetértésben jó, s ebből darabot Jászai számára. Ha ugyan be tudjuk a nemzetibe hozni, mert ott tudvalevőleg, nem volna népszínműve.....³ játszani.

¹ A szó Justh tollában maradt.

² E két szó olvasása bizonytalan.

³ E helyen két szó olvashatatlan.

September végével Párizsba megyek, onnan meg ismét az unalmas rivierára. Milyen színtelen, egyhangu lesz india (így!) után. De hát mit tegyek? Anyám csak nincs még jól, így messzire csak nem mehetek.

És te neked komám mi a terved? Nem jössz a környékünkre se. Tudom, Ó-Kécskére csak átmész a nyár folyamán, akkor ne kerülj el — öreg költő komám az Urban! Czobelék jártak itt nálam a nyáron. Minka sokat beszélt rólad, szeretne már ismerni. Tán csak meg lesz egyszer még a találkozás, valaha... valahol.

Az Isten megáldjon édes szeretett barátom.

Írjál — verset és prózát

komádnak, *Zsigának*

Szent-Tornya, 1893. júl. 19-én.

Feleségednek add át Komám kézcsokomat — előlegül a Komaságra!

*

Az utóirat a levél élén van, a megszólítás fölött, vonallal elválasztva.

18.

Édes öreg Komám,

[1893. dec.]

Nagy örömmel olvasom, hogy új kötet jelenik meg tőled. Elhíheted, hogy ünnepnap lesz nekem a «Hangulatok» olvasása. Hisz sok jó ismerősöm lesz köztük, és sok jó régi emlékem lesz olyikhoz kötve. Alig várom már. Tán tudod Komám, hogy Párizsban nagy beteg voltam. Tüdőgyulladását csipitem valahol, mely kicsibe mult, hogy el nem vitt. Most itt nyavalygok a rivierán. Bár Nizza sokkal kellemesebb, szebb hely, mint Cannes, honnan egy pár hét előtt jöttem.

Párizsban sokat voltam együtt Malonyay Dezsővel, finom lelkű, szubtilis fiu, kit figyelmedbe ajánlok. Tavasszal jelenik meg új kötete.

Gányó Julcsát megkaptad? Ne nézd a református pap szemüvegén, de maradj meg tisztán s kizárólagosan Szabolcska Mihálynak, ha a kezébe veszed. Azután írd meg kritikádat róla.

Egyáltalán írd, öreg Komám, hisz már hónapok óta nem tudok rólad semmit.

A mai postával küldök néked egy arcképet. Vedd jó szívvvel. Tudod-e hogy Kulcsár Pál kománk van velem az idén, a ki igen mulatságos naplót ír. De majd a nyáron elolvasod Szent-Tornyan, mert ugy-e eljössz *végre!*

Feleségednek sok szépet. Őtel igaz szeretettel

Zsiga

Nizza, Hotel Beau Rivage.

írd!

*

A keltezetlen levél írásának idejét könnyű megállapítani: 1893 vége. Szabolcska *Hangulatok* című verses kötete, amelyről Justh mint megjelenőfélben levőről emlékszik meg, 1893 telén került ki a prés alól; maga Justh, aki 1893 őszén Párizsban súlyos beteg volt, novemberben Cannes-ból ír Pekár Gyulának (l. Magda Gálos: *Sigismund Justh et Paris*, 79. és 94—95. l.) s onnan pár hét múlva hosszabb tartózkodásra Nizzába ment, s mivel 1894 jan. 19-én már indulófélben volt, levelében pedig azt írja, hogy egypár hét előtt jött Cannes-ból: a levél valószínű *kelte* 1893. dec., kétségkívül korábbi, mint a következő, 1894. január 5-én kelt levele. Ezzel összevág a levélnek.

az a helye is, hogy Malonyaynak tavasszal jelenik meg egy kötete. (A *Vergődés* című novellás kötete valóban 1894 tavaszán jelent meg.) Az első pillanatban azonban, úgy látszik, fölborítja ezt az okoskodást, hogy Justh, e levele tanúsága szerint, már megküldte *Gányó Julcsa* c. regényét Szabolesskának, az pedig csak 1895-ben Justh halála után jelent meg — így olvassuk mindenfelé, még a legmegbízhatóbb könyvészeti munkákban is. Csakhogy ez tévedés. A regény 1894-es évjelzéssel már 1893 kora telén megjelent, a 95-ös kiadás a második volt!

19.

Édes Miskám,

Nagy szomorúsággal olvastam leveledből a te házassági drámádat. De tán még is jó vége lesz a dolognak, leszek még én a te kereszt-komád is Mihály gazda. Én ismét nagy nagy beteg voltam; három hétig folyton vért kóptem, három orvos is járt hozzám, s mégis alig tudták elállítani. Csak pár napja vagyok valahogy. Innen megyek is át Mentonba, hol valamivel melegebb van. Irjál oda Miskám. Ha írész, címem: Hótel Alexandra, Menton.

Hogy nyáron mi lesz, hogy lesz? Ki tudja ezt? Nem tudom mozdulhatok-e Szent-Tornyról. Ha igen, mindenesetre felkereslek, már *akkor*, ha egyedül lesz a nagy költő. Mert elvégre is hozzá jövök, s őt akarom látni, nem a vendégeit. Csendesen, nyugodtan szeretnék veled egy-két hetet eltölteni. Miska, lehetséges lesz ez?

Ha nem, hát eljössz te Szent-Tornyára. Hisz Ó-Kécskéről csak egy ugrás.

Hát könyved, Komám, mikor jelenik meg? Türelmetlenül várom. A Czóbel Minkáét láttad? Hogy tetszett?

Irjál, kedves Komám, szerető igaz barátodnak

Zsigának.

[Nizza,] 1894. jan. 5-én.

*

A levél írásának helyét az előbbi levéllel összevetve lehet megállapítani.

20.

Édes komám,

ne hidd, hogy azért, hogy oly rég nem irtam neked, hogy nem járt ott a te kis faludban a gondolatom. Nem irtam, mert egész nyáron nagy beteg voltam, s tulajdonkép még most is az vagyok. Minek keseríteni az embereknek másokat a bajával, hisz mindenki betelhet a saját keresztjével.

Miska, olyan rekedt vagyok, hogy alig érténél; éjjel láz, reggel hideg izzadás, a mellett köhögök úgy, mint egy ló. Voltam Vas megyében, a mult hetekben Bécsben — visszajöttem úgy, mint a hogy elmentem, betegen.

Csak az ég adja, hogy Nizzába mehessek! Most még elég erőm legyen erre, ott vagy meggyógyulok — — — vagy — — No tehát mindenkép jobb lesz, mint így.

A mai postával egy könyvemet küldtem el néked, mely, úgy hiszem, nincs meg neked: Párizs elemeit. Párizsra fog emlékeztetni, meg arra, hogy milyen lehettem, mikor még nem ismertél.

Az Isten áldjon Miskám!

Szívből ölel

Zsiga.

[Szentornya,] 1894. jul. 21-én.

Kiss József levele.

Kedves kollegám!

Igaz volna, hogy Önt bántotta az a szép, komoly cikk, melyben A Hét Önnel foglalkozott? Hiszen mi olyan komolyan csak azokkal foglalkozunk, akiket nagyra becülünk.

Sajnálom, hogy Önnel a nyáron nem találkozhattam. Olykor-olykor bejöttem ugyan a városba, de csak néhány órára. A Pósa asztaltársaságot azonban nem szoktam fölkeresni. Ugy érzem, mintha kivénültem volna a kompániából. Az ember ötven esztendőskorában nem szeret már paktálni. Aztán alig van ott valaki, akinek akarva, nem akarva a tyukszemére ne hágtunk volna... Hanem hát nem azért írok Önnek, hogy ezeket elmondjam, hanem hogy verset kérjek Öntől A Hét számára. Sajnálom, hogy Önt nem sarkallja az az ambíció, hogy olyan lapnak írjon, melynek író- és olvasóközönsége Önt megérteni és méltányolni tudná. Okvetlenül számítok azonban Önre, hogy A Hét karácsonyi számába küld valami nagyon szépet.

Én magam ez évben nem tudtam produkálni semmi élvezhetőt. Egész nyáron ideges bántalmak gyötörték. Most hat hete pedig olyan bronchitist kaptam, hogy szőknöm kellett Abbaziába, honnan csak pár napja jöttem haza kissé felüdülve. Mennyire irigylem Önt falujáért, az egyszerű viszonyokért, melyekben napjait tölthetni adatott. Haza jövet a vasuton mindenféle nóták zümmögtek a fejemben, azt hittem le is írhatom. Fájdalom, ma már annyira józan vagyok ismét s a kenyér utáni hajsza annyira elfoglal, hogy a kicirkalmazott alakot megrajzolni nem tudom. Azt hiszem, az alkotás gyönyörűségétől örökre meg leszek fosztva ezentúl s meg kell elégednem azzal a gyönyörűségben, amit mások alkotásaiban találok, de ki az, aki ma még alkotni mer és tud!

Kedves válaszát várva, maradtam

baráti kézszorítással

Bpest, 1895 nov. 23.

*

Kiss József

A Hét hivatalos levélpapírosán.

Kozma Andor levelei.

1.

Budapest 1894 február 17.

Igen kedves nagytiszteletű Uram!

Fogadja szívből fakadt, hálás köszönetemet azért a szeretetreméltó figyelemért, hogy gyönyörű versei legújabb kötetének egy példányával engem is megbecsült. Dedicatiójára büszke vagyok s, ha azt azzal érdemeltem ki, hogy verseit igen szeretem s azok szépségének egyik csekély, de őszinte hirdetője vagyok, — akkor is egyedül az öné az érdem s az enyém csak a haszon.

A kötetet még nem olvashattam át, de annak két gyöngyét, a «Salzburgi csárdát»-t, meg a «Grand Café»-t már rég ismerem s jóformán betévé tudom. Mikszáth Kálmánnal duettban rajongtunk ezért a két versért. Ő az elsőért jobban, mert abban az ötlet és a megfigyelés frappansabb; én azonban a másodikat még inkább szeretem, lyrai mélységéért.

Képzelve, Mikszáth még a ministereket is elragadta ezzel a két verssel és a vad Szilágyinak gyöngédebb perceiben gyönyörűséget okoz, ha ezeket recitálhatja.

Végtelenül sajnálom, hogy a multkoriban mikor Budapesten járt nem jutottam hozzá, hogy önnel személyesen megismerkedhessem. Lipcsey Ádám uramat hibáztatom is ezért, mert hallom, hogy véle találkozott és barát-kozott is.

Nem hozhatnók fel ide papunknak, nagytiszteletű uramat? Mert igaz ugyan hogy boldogabb és tisztábban dalol a lyrikus az Isten háta megett a csöndes berkekben, hanem az irodalmi központban is szükség van a jó költőkre s derék emberekre.

Szíves ajándékát örömmel viszonzom az én szerény munkáimmal, ha azokat még nem ismerné és szívesen venné. Ismeretlenül is igen tiszteli és szereti

Kozma Andor

2.

Budapest 1894 márcz. 3.

Kedves barátom!

Nem képzeli, milyen örömet okozott nekem levelének szíves, baráti hangjával. Szerencsémnek tartom, hogy felajánlotta nekem barátságát; örömmel fogadom azt el és meg fogom becsülni.

Könyvben megjelent munkáimat ma teszem kedves barátomra czimezve póstára. Tán a legvékonyabb füzetke ér köztük legtöbbet, ha ugyan egyáltalán érnek valamit. Ezt nem álszerénységből mondom; van én bennem elég önbizalom, de nem hiszem, hogy a világ munkáimról velem egyformán vélekednék. Már pedig az író felett az íté! s nem az író maga.

Levele után még inkább sajnálom, hogy nem ismerkedtünk meg. Ön kedves barátom — versein kívül leveléből is — igaz embernek látszik, én pedig az ilyen raritást igen tudom szeretni. Még az igaz, affektáció nélkül való rossz ember is kedvesebb nekem, mint a temérdek affektált, csinált embergép, mely sűrű tömegekben lepi el a világot s különösen az irodalmat. Ezt a fajt én utálom és valóságos fanatizmussal kerülöm. Hihetetlenül sok dolgom végeztével rendszeren visszavonulok az én drága, szép, tiszta családi tűzhelyemhez. Csak ott vagyok boldog, ha ott nincs valami betegség. Feleségem a világ legnemesebb asszonya s van három szép kis lányunk s egy szép kis fiunk. Ha ezek egészségben s jólétben virulnak, minden becsvágyam betelt. Kérjek-e többet?

Teljesen más vagyok tehát mint Justh, vagy mint Inczédi. Lehet, hogy sokkal tökéletlenebb s az írói körökben bizonyára kevésbbé népszerű.

De az a kevés ember, akire adok valamit, úgy látom tartósan megbecsül s nem tudok eléggé hálás lenni hozzájuk egyre növekvő ragaszkodásukért. S bevallom, igen szeretem ezt a szűkkört, de intenzív népszerűséget, de nagy a kétségem minden fajta «tömeg» iránt.

Beöthy Zsolt mondja nekem, hogy Ön szeretne Győrbe jutni papnak. Miután én Győrött ismerős vagyok és sok jó emberem van ott, ha megengedi, tolom ott az Ön szekerét. De nekem Győről Ön semmit sem ír. Tán elejtette már ezt a tervet?

Én is kérem, ne ejtsük el ennek a baráti levelezésnek a fonálát. Reményilem, hogy két becsületes kálvinista lélek fog e levelezés útján egymásra ismerni.

Szerető barátja
Kozma Andor.

3.

Kedves, jó barátom,

Budapest, 894 III/16

mi a manóba olvas el maga aféle ostoba ujság-recenziót! Igaz, én is el szoktam olvasni, amit rólam írnak, de csak gúnyból. Mulattat, milyen számárságra képes a legokosabb ember is, mihelyt kritika-félt ir, különösen pedig, ha ujságba írja azt.

Valljuk be: számárság volt, amit a maga könyvéről irtam, kedves barátom. Az vigasztal, hogy mások még ostobább dolgokat követtek el már önnel: Valami Sebestyén nevű ur pedig a «Napló»-ban igen okosakat is mondott; nem annyira az ön verseiről, mint inkább az én ismertetésem hibáiról. Nem tudom ki ez az ur; mérges lelkű emberke lehet, de van esze és van igaza.

Hanem önben kedves, jó barátom, megható, romlatlan, lyrikus vonás hogy még ad valamit arra, amit az u. n. «kritikusok» írnak. Hígyje el, hogy minden kritika (már, ha úgy megíródik és kinyomódik) csak arra való, — amint én azt cikkemben előre is bocsátám — hogy a közönség részére készen nyújtson át egy annyira-mennyire színvonalon álló irodalmi véleményyt. A költő, az író, az alkotó ember megy és menjen a maga útján. Sokkal fontosabb, amit ön tart tehetségéről és verseiről, mint amit egyszeri legfeljebb kétszeri átolvasás után (legtöbb kritikus azonban egyszer sem olvassa el a bonczkése alá kerülő művet) X. és Y. összefirkálnak.

Egészen bizonyos, hogy Önnek van mindabban igaza, amiben véleménye — verseire vonatkozólag — az én tárczacikkemtől eltér. Amiben egyezik — az már lehet tévedés. Az a cik nem ért semmit. Abból látom, mert a bpesti irodalomnak nagyon tetszett. Még maliczia is volt benne, de az már nem az enyém volt, hanem a sajtóhibáké. Sorok, bettk maradtak ki, mind az ön kárára s nem előnyére. A «kis» grófság a kéziratban «kies» grófság volt; a Petőfi-epigónság a kéziratban redukálva volt kizárólagosan a hangra. Külömben, hogy a tartalom teljesen egyéni, az valahogy még így is kifejeződött.

Ha Ön vallásos versekre érez magában igaz hivatást, írjon s adjon ki vallásos verseket bátran — «s ha a világ mind ördög volna!» — azaz, ha minden ujságfirkász okoskodnék is e részben ön ellen. Az úgy sem most dől el, kik, mik vagyunk az irodalomban és nincs semmi egyéb kötelezettségünk csak ez:

«Van hallgatód — nincsen,
Mondd, ahogy az Isten
Adta mondanod;
Bár puszta kopáron,
Mint tücsökké nyáron
Vész is ki dalod.»

Dibdád dolgaim — fájdalom, sok ilyet csinálók, mert sok pénzt kell keresnem! — mind nagyon tetszenek. Valamit érő munkáimat alig veszik észre. Önnek dibdábjai nem lévén, csak a kisebb drágaköveit méltányolják. Ez önt ne zavarja. Még az én kritikámra se adjon, pedig az jóhiszemű. Olvassa — ha már olvassa — megbocsátó szívvel. Sok a dolgom, legközelebb folytatom.

*

Kozma Andor

Az Első Magyar Általános Biztosító-Társaság hivatalos levélpapírosán.

4.

Igen kedves barátom,

Budapest 1901 február 11.

Engedje meg, hogy így szólítsam. Oly sok szeretetreméltó figyelemmel volt már hozzám s én oly igazán szeretem, hogy feljogosítva érzem magamat a bizalmas megszólításra.

Vettem újabb szépséges verseinek tiszteletpéldányát. Mint afféle lusta levélíró mindjárt abban reménykedtem, hogy majd megköszönöm én ezt a kedves Szabolcskának, a mikor — nemsokára feljön a Kisfaludy-közülésekre.

Hanem hát nem jött s én most már nem halogathatom továbbat is a köszönetet. Vegye szívesen igaz hálámat s kérem tartson meg ezentúl is abban a jó érzésében, melynek legújabb verseskönyve megküldésével is megtisztelő módon adta jelét.

Bármennyire sajnáltam is, hogy nem volt itt Kisfaludyzni, nem mondhatnám, hogy elmaradásával Ön sokat veszített. A nélkül, hogy nekem a társaságba szakadt új ifjuság ellen legkisebb kifogásom lehetne, nem érzem többé annak régi zamatját, melyet azok az öregek adtak meg, a kiket az új ár körülbelől kiszorít. Nekem mindenek felett Gyulai Pál kemény, kiméretlen, de alapjukban mindig nemes, mindig igazságra törekvő hatalmaskodásai hiányoznak ott. Egy dísz-közülés és egy lakoma, melyen a nagy «kis» öreg már nem jelen meg — hát van annak már borsá? Egyáltalán, egészen «öregek» nélkül voltunk — s ez engem szomorított. Mintha már mind meghaltak volna s nem is Isten kegyelmes végezése, hanem a mi türelmetlen akaratunk szerint, sőt a mi kezűnktől.

Szerencsénk még, hogy Beöthy van. Ez végtelen szeretetreméltóságával és ügyes taktikájával még meg tudja tartani azt a kedves színt, hogy kegyellett csüggünk a nagy multon, s hogy a sokkalta kisebb jelen még nagyobb jövőre törekszik. Ha Beöthy ezt nem csinálná oly páratlanul okosan és szépen, akkor tán már e hagyomány-örző társaság egyebet se tenne, mint tagadná a mult nagyságát s ezzel irodalmunk igaz magyar dicsőségét.

Különben, akármit csinálunk is, a fő, hogy tehetségünk és műveltségünk legyen. Boldog vagyok, hogy olyan ifjuságunk is van, mint Ön, meg Herczeg. Rákosi Viktor örült jó kedvét is szeretem s Ambrus nagy műveltsége szintén igen becses. Csak Pekár is — a ki ugyancsak művelt legény s a ki bejutásához magam is hozzájárultam — az e fajta fiatalsághoz csatlakozzék!

Becsüljük meg az öregeket s ne letiprásukban keressük a magunk dicsőségét!

Ez az én elhallgatott Kisfaludy-megnyitó beszédem, mellyel maradok

igaz, őszinte barátja

Kozma Andor.

5.

Kedves barátom,

908 IV/25

csak most jutok hozzá, hogy jelentsem: igenis, azt a táviratot én küldtem késő este a nyakadra. Hogy a nem apokryph sürgönynek tartalma is igaz volt, azóta bebizonyult.¹

¹ Kozma Andor márc. 30-án táviratban értesítette Szabolcskát, hogy a M. T. Akadémia barátjának *Csendes dalok* c. verskötetét az Ormódy Amelietalammal tüntette ki.

Nekem nagy öröm volt, hogy téged kitüntethettünk. Rég vágytam erre. Nemcsak, mert kálvinista magyar ember vagyok, hanem, mert még a zsidót is szeretem fölemelni, ha, meggyőződésem szerint, magyar talentum.

Te az vagy, különösen finom családi költészetekben. Senki oly szemérmes bájjal nem tudta eddig a maga megbízalmasabb benső életét a «világ nyelvére adni» mint te. Semmi izetlenség, holott hites feleségedről dalolsz. Nagy és ritka dolog ez. No, és a «Mária»! Az édes anyád lírai glorifikálása!.. Ez valami szép, holott daczára a becsületes jóakarottnak, amit a feleség-, anya- és vallás körül mások már elkövettek, én megszoktam émelvedni e szenteséges szent dolgok piacra vitelétől.

De nálad, s igazán csak nálad, meg voltam hatva mindig s tiszta nemes gyönyörűséget éreztem.

És mégsem köszöntem meg soha kedves figyelmedet, hogy könyveidet hűségesen megküldted nekem. Mert én szögletes kálomista vagyok s botlom a jó modor ellen akárhányszor.

Hanem a meggyőződésem és szívem ellen nem botlom. Kapva-kaptam az Ormódy jutalmom. Az igazságosan csak téged illethetett.

Boldog voltam, hogy úgy Rákosi, mint Hegedüs Pista rögtön megértett. Az akadémián is csak egy boldogtalan professzorka ágált egy professzor kollégája érdekében ellentünk. Leszavastuk a csacsit egyhangulag.

Nagy tisztesség ez a Akadémiára s az Ormódy-jutalomra. S neked sem árt a dolog.

Melegen köszönt

híved

Kozma Andor

U. i.

Remélem, a koalíciót már te is útárod? Ha nem: az sem baj. Neke mindent szabad.

6.

1909 október 8.

Kedves barátom,

Több szépséges verseskönyved szerény viszonzásául keresztkötés alatt tisztelet-, sőt szeretet-példányt küldök ma neked most megjelent «Magyar Symphoniák» című könyvemből, fogadd szívesen, mint a hogy Istókot¹ fogadtad. De, valamint gondját viselted Istóknak is a temesvári úton és tereken, eme másik szülőtemmel szintén légy szíves annyiban törődni, hogy pillant be sétaközben a temesvári könyvtárak kirakataiba: kiteszik azok szemmel látható jó helyre ezt az irodalmi ujdonságot? Ha nem teszik, intsd meg őket. Athenäum-kiadásról lévén szó, nem Singer-Wolfnerrel, oly nyomtalanul véka alá rejthetik a szegény Symphoniákat is, mint tették szatiráimmal. Így esett, hogy míg Singer-Wolfneréknél egy sokkal rosszabb kötetem két hónap alatt 3 kiadást ért, a szatirák tiz esztendő alatt sem értek meg kettőt, sőt fontszámra kaphatók az antiquariusoknál még ma is.

Nagy szeretettel és tisztelettel köszönt igaz híved

Kozma Andor.

¹ Kozma Andor fia.

7.

916. szeptemb. 8

Kedves barátom, egyszersmindenkorra visszavonhatatlanul felhatalmazlak, hogy nekem akármilyen irásomat, a mi neked tetszik, a hogy s a hol tetszik díjtalanul közzé tehesd. Egyáltalán az enyémről úgy rendelkezhetel, mint a magadéről. Hiszen végre is, azért irunk, mert hiszünk az irásunkban s szeretünk mások szívéhez szólni. Nagy szeretettel

Kozma Andor.

Közlő: CSÁSZÁR ELEMÉR.

ADATOK BARCSAY ÁBRAHÁM ÉLETRAJZÁHOZ.

1. Katonai pályája.

Barcsay Ábrahám a testőrségtől 1766. november 1-én került mint főhadnagy (2ter Rittmeister, másként Capitaine-Leutn.) a Lipót toscanai nagyherceg nevét viselő vértés-ezredhez és 1790. november 27-én a császár nevét viselő dragonyosoktól vissza a gárdához. (IK. 1935. 59. l.) *A kettő egy.* A toscanai vértés-ezredet 1775-ben dragonyos-ezreddé szervezték át, 1790-ben pedig Lipót toscanai nagyherceg császár és király lett. Barcsay tehát mindvégig ennél az ezrednél szolgált.¹

Miként az alább közölt állomány-táblázatából kitűnik, már két és fél év múlva, 1769. február 1-én kapitány lett, (1ter Rittmeister), az őrnagyságra azonban annál tovább — 14 esztendő — kellett várnia:² mindaddig, míg a maga ezredében üresedett hely. Végre 1783. február 19-én őrnagy lett (Obristwachmeister) s az 1., ezredes-escadrontól az ezredlőrzhöz helyezték át — ez ekkoriban Sopron megyében, Kismarton közelében egy horvát faluban, Darásfalván állomásozott. Ekkorról való róla az egyetlen nem testőri állománylista is:

MUSTER LISTA pro anno 783.

Der Löbl. Kays. Königl., Sr. Königl. Hoheit des Gross Herzogs von Toscana Höchsten Namen führenden Dragoner Regiments Stab.

4. Obristwachmeister *Leopold* (igy) v. Barcsay Gebürtig Barcsa(y) aus Siebenbürgen; 40 Jahre alt, kath. Religion, leedig. Den 1-ten Junij 761. Unterlieutenant zur Hung. Noble Garde, den 1. 9. 766 als 2-ter Rittmeister

¹ Az ezred parancsnoka 1781-től Rottigni János volt. Róla írja Barcsay: «Bajom elég van miatta, az olasz csak olasz, míg egy kis vér mozog ereiben». (IK. 1893. 345. l.)

² Türelmetlenül várt. Már egy 1778. dec. 20-án, Wigstadtban, Felső-Sziléziában kelt beadványával őrnagyi helyet kért egy huszárezredben. (HKR. 1778. K. 1754.) «Supplicat habe sich mit seinem Gesuch an einen Inhaber eines Hussaren-Regiments zu wenden» — volt a válasz. Meghallja, hogy Blaskovits őrnagy a székely huszárezredtől máshová pályázik: ezt az Obristwachmeister-állást kéri. (U. o. 1799. B. 291.) Kérvényét ad acta teszik. Nem sokkal utóbb, 1779. februárjában a Kálnoky-huszároknál kér őrnagyi rangot. (U. o. G. 458.) Végül is csak annyit kér március 20-án, (u. o. G. 1546) hogy bármely megüresedő törzstiszti állásnál gondoljon reá a haditanács. Mindkét utóbbi beadványát is elutasítják. («Ist abzuweisen»).